Iwona Dembowska-Wosik

Uniwersytet Łódzki

Joanna Paliwoda-Szubańska

Fundacja Rozwoju Edukacji Lokalnej

OŚRODEK DLA OSÓB STARAJĄCYCH SIĘ O STATUS UCHODźCY W GROTNIKACH — STAN OBECNY I PERSPEKTYWY

SŁOWA KLUCZOWE: nauczanie języka polskiego jako obcego, uchodźcy, nauczanie uchodźców

Jedną z twarzy bogactwa językowego i kulturowego Europy są wartości językowe i kulturowe, które przynoszą ze sobą emigranci, w tym także uchodźcy. Los uchodźców przybywających do Polski determinowany jest przez trzy czynniki: powody (dla których opuścili oni swoje ojczyzny), polskie prawo, a także prawo Unii Europejskiej. Zgodnie z tym ostatnim osoby, które poproszą o azyl na polskiej granicy, muszą pozostać na terenie Rzeczypospolitej Polskiej do czasu rozpatrzenia złożonego przez nich wniosku¹. Są kierowane do specjalnych ośrodków dla osób starających się o status uchodźcy, gdzie czekają na decyzję Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Jeden z takich ośrodków znajduje się na terenie województwa łódzkiego, w Grotnikach, ok. 20 km na północny zachód od Łodzi.

Obecnie w Ośrodku przebywa 110 osób. Są to głównie Gruzini, Rosjanie (z Czeczenii i Inguszetii) oraz Kazachowie. Ponad 60 mieszkańców Ośrodka to dzieci i młodzież poniżej 18 roku życia, objęte, zgodnie z polskim prawem, obowiązkiem szkolnym. Część z nich uczęszcza do Zespołu Szkolno-Gimnazjalnego im. Jana Pawła II w Grotnikach.

Życie w Grotnikach nie jest komfortowe. Każda mieszkająca w Ośrodku rodzina zajmuje jeden pokój, w którym często liczba łóżek jest mniejsza niż liczba mieszkańców. Ma też do dyspozycji kącik sanitarny. Na terenie Ośrodka znajduje się kuchnia, w której rodzice przygotowują jedzenie dla dzieci. Dorosłym mieszkańcom Ośrodka wydawane są posiłki, które niejednokrotnie nie uwzględniają ograniczeń w diecie, wynikających z nakazów religijnych (wielu mieszkańców to muzułmanie). Każdy cudzoziemiec przebywający w Ośrodku otrzymuje kieszonkowe w wysokości

¹ Reguluje to Rozporządzenie Rady Unii Europejskiej z dnia 18 lutego 2003 r.

70 złotych miesięcznie. Te pieniądze muszą wystarczyć na zakup kosmetyków, chemii gospodarczej i ubrań oraz na wszystkie inne potrzeby. Bardzo trudną sytuację finansową pogarsza brak pracy.

Urząd do Spraw Cudzoziemców po rozpatrzeniu wniosku o przyznanie statusu uchodźcy może wydać jedną z czterech rodzajów decyzji. Może on przyznać cudzoziemcowi prawo do pozostania na terytorium RP jako uchodźcy, lub jako osobie objętej tzw. ochroną uzupełniającą, bądź wyrazić zgodę na tzw. pobyt tolerowany. Może także odmówić przyznania ochrony i wydać nakaz deportacji. Trzy pierwsze rozwiązania różnią się zakresem ochrony i pomocy społecznej, jaka przysługuje cudzoziemcowi. We wszystkich tych przypadkach istnieje możliwość ubiegania się o zezwolenie na pobyt stały (po 5 latach w przypadku statusu uchodźcy i ochrony uzupełniającej oraz po 10 latach w przypadku pobytu tolerowanego), zgodnie z art. 64 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach [*Pobyt na podstawie...*, 2012].

Nie ulega wątpliwości, że dla osób planujących pozostać na terenie RP kluczową sprawą jest znajomość języka polskiego, jako narzędzia komunikacji i integracji z polskim społeczeństwem. Ponadto, zgodnie z założeniami nowej ustawy o cudzoziemcach, która ma wejść w życie 1 stycznia 2013 roku, jednym z warunków, które będą musiały spełnić osoby ubiegające się o pobyt stały, będzie znajomość języka polskiego przynajmniej na poziomie A2, potwierdzona certyfikatem Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego Jako Obcego [*Projekt założeń do...*, 2011]. Praca z uchodźcami wiąże się z wieloma wyzwaniem dla nauczyciela jpjo, a wejście w życie nowej ustawy spowoduje, że będą oni musieli nie tylko przygotować cudzoziemców do samodzielnej komunikacji w codziennych sytuacjach, ale także wesprzeć ich w przygotowaniu się do państwowego egzaminu.

Pomimo licznych trudnień, które zostaną niżej omówione, czas pobytu cudzoziemców w ośrodku wydaje się dobrym momentem, aby uczyć się języka polskiego, głównie ze względu na brak obowiązków zawodowych oraz możliwość objęcia kursami języka polskiego całych rodzin. Ponadto należy pamiętać, że ze względu na swoją sytuację finansową i rodzinną cudzoziemców, uczęszczanie na lekcje języka polskiego jako obcego po opuszczeniu ośrodka może okazać się niemożliwe.

Nauczanie uchodźców w oczywisty sposób różni się od nauczania osób, które przybyły do Polski dobrowolnie i nie mają za sobą tragicznych doświadczeń wojny lub prześladowań. Żeby uświadomić sobie, jaka jest specyfika tej grupy, skorzystajmy z doświadczenia pracowników *Refugee Language Support Unit* w Trinity College na Uniwersytecie w Dublinie.

W swoim opracowaniu *Meeting the language needs of the refugees in Ireland* David Little z Uniwersytetu w Dublinie opisuje czynniki, które wpływają na proces nauczania uchodźców [Little, 2000]. Przybliżymy je i skomentujemy, jak doświadczenie lektorów języka angielskiego w Irlandii może przełożyć się na polskie warunki.

Pierwszym omawianym przed D. Little'a czynnikiem jest powód, który skłonił uchodźców do opuszczenia swojej ojczyzny oraz możliwość powrotu do domu. Little zauważa, że osoby, które uciekły przed prześladowaniami i nie planują wrócić do domu

mogą postrzegać Irlandię jako początek nowego życia i szybciej otworzyć się na edukację. Jeśli jednak przyczyną emigracji były zawirowania polityczne, a imigranci mają nadzieję wrócić do domu, ich motywacja będzie znacznie słabsza [Tamże, s. 10].

Spśród mieszkańców ośrodka w Grotnikach znajdują się osoby z obu tych grup. Ponadto prawo Unii Europejskiej, sprawia, że mieszkają w Grotnikach również osoby, które trafiły do Polski niejako przez przypadek (patrz przypis 1). Mogą więc one być bardziej zainteresowane przejściem przez wszystkie formalności i przedostaniem dalej na Zachód niż wrastaniem w polską rzeczywistość, a zatem też uczeniem się języka polskiego.

Należy również pamiętać o kwestiach związanych z tożsamością uchodźców. Jak przypomina Little, język jest jednym z najważniejszych elementów tożsamości człowieka i uczenie się nowego języka nie pozostaje bez wpływu na tę tożsamość. Szczególnie wśród uchodźców, którzy niejako należą do mniejszości etnicznych i niejednokrotnie (niebezpodstawnie) czują się wykluczeni, odizolowani i dyskryminowani, może pojawić się świadoma lub nieświadoma niechęć, która nie będzie ułatwiać uczenia się języka obcego [Little, 2000, s.10].

Na ten problem w Polsce nakłada się jeszcze kolejny czynnik. Ucząc się języka angielskiego, czy to w Irlandii, czy w innym miejscu, uchodźcy mają świadomość, że znajomość tego języka otwiera im olbrzymie możliwości — będą bowiem mogli używać go do komunikowania się na całym świecie. Język polski natomiast pozwoli im jedynie na komunikację w Polsce lub z Polakami mieszkającymi za granicą. W przypadku, kiedy nie planują oni pozostać w Polsce na stałe, wysiłek włożony w nauczanie się języka polskiego może wydać się im zbyt duży.

Kolejnym wyzwaniem dla samych uchodźców i ich nauczycieli jest wiek osób nauczanych. Poza znanymi glottodydaktycznymi zagadnieniami związanymi z różnicami w uczeniu się dzieci i dorosłych, im straszy uchodźca, tym silniej wykształcony system przekonań utrudniający otwarcie na uczenie się nowego języka, wykształcanie nowej tożsamości kulturowej i zaczynanie od zera. W takiej sytuacji, twierdzi Little, opanowanie nawet najbardziej podstawowej znajomości języka może być skrajnie trudne [Tamże, s.11].

Ze względu na organizację życia w Grotnikach — fakt, że dorośli nie pracują i nie potrzebują języka polskiego do kontaktów ze światem zewnętrznym — problem ten usuwa się na drugi plan. Największe wyzwania stawiane są natomiast przed tymi, którzy najłatwiej i najchętniej uczą się języków — czyli przed dziećmi i młodzieżą szkolną. Wrzucane są one w rzeczywistość szkolną bez znajomości języka polskiego i polskiej kultury, nieotoczone wystarczającą opieką przez pedagogów, narażone są one na liczne incydenty krytyczne, które nie pozostają bez wpływu na postrzeganie polskiej kultury. Mogą również dodatkowo osłabiać motywację integracyjną i utrudniać naukę języka polskiego.

W dalszej części swojego tekstu D. Little analizuje trudności wynikające z brzmienia i gramatyki rodzimego języka uchodźców oraz tła kulturowego ich narodowości. Trudności te nie są jednak w tej grupie inne niż w wielonarodowych

grupach uczących się języka polskiego, np. w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców UŁ. Little zwraca uwagę na konstrukcję większości podręczników do nauczania języka angielskiego jako obcego — zakładają one, że uczący się są już zaznajomieni z brytyjską wersją kultury europejskiej. Bez takiej wiedzy, materiały te okazują się mieć ograniczoną wartość dydaktyczną [Tamże, s. 13]. Podobnie rzecz ma się z nowszymi materiałami do nauczania języka polskiego jako obcego, np. z podręcznikami z serii *Hurra! Po polsku* [Małolepsza, Szymkiewicz, 2001] czy *Polski. Krok po kroku* [Stempek i in., 2011]. Są jednak dostępne materiały opracowane dla potrzeb Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców UŁ, jak np. podręczniki J. Kucharczyka [1999a i b], dedykowane osobom niezaznajomionym z kulturą europejską.

Poważniejszym problemem mogą okazać się wcześniejsze doświadczenia edukacyjne uchodźców, w tym także umiejętności czytania i pisania, jak i ich brak. Zaległości w tej materii mogą, wg D. Little'a, spowodować, że nie będą oni w stanie nauczyć się niczego poza umiejętnością czytania i rozumienia zawiadomień w przestrzeni publicznej i prostych ogłoszeń. Ponadto olbrzymi wpływ na proces uczenia się języka obcego ma szkolnictwo, z którym zetknęli się uchodźcy w swoim kraju. Jeśli system, który znają, opiera się na uczeniu się na pamięć, mogą oni postrzegać inne metody nauczania jako zagrażające ich tożsamości etnicznej [Little, 2000, s.13–14]. Nauczyciel pracujący z uchodźcami w Polsce może spodziewać się wszystkich tych trudności. W skrajnych przypadkach osoby z niedobrymi doświadczeniami edukacyjnymi mogą nie być w stanie opanować języka polskiego na poziomie A2 — co pozbawi je możliwości zostania rezydentami RP.

Istotną kwestią pozostaje sytuacja rodzinna uczących się, w szczególności kobiet [Little, 2000, s.14]. W Grotnikach jest to ważnym problemem, ponieważ mieszkają tam rodziny wielodzietne, z małymi dziećmi. Kurs języka polskiego musi się wobec tego wiązać z zapewnieniem opieki dzieciom na czas, gdy ich matki przebywają na lekcji. Ponadto, jak zauważa Little, dla członków wielu kultur naturalne jest, że dziewczęta nie mają takich samych możliwości edukacyjnych jak chłopcy, co dodatkowo utrudnia sytuację kobiet — nie tylko oczekuje się od nich odgrywania ról, które przydziela im rodzima kultura, ale także mają one mniejsze doświadczenie edukacyjne, które może stanowić bazę do uczenia się języka [Tamże, s. 14]. Doświadczenie pokazuje jednak, że spośród mieszkańców ośrodka w Grotnikach, to kobiety są bardziej otwarte na nowe możliwości i chętniej uczestniczą w organizowanych zajęciach edukacyjnych. Tym bardziej więc należałoby wesprzeć je, zapewniając opiekę dla dzieci na czas trwania kursu.

Jak widać nauczanie uchodźców języków obcych niesie ze sobą wiele wyzwań, które związane są ze specyficzną sytuacją tej grupy. Aby jak najlepiej poradzić sobie z nimi, Little zaleca stworzenie specjalnego profilu kursantów biorącego pod uwagę czynniki takie jak wiek, płeć i relacje rodzinne grupy. Dla każdej z wyodrębnionych w ten sposób kategorii uczących się (może ich być aż 10) wymagany jest inny program nauczania [Tamże, s. 16]. Zalecenie to, możliwe do realizacji

w IILT w Trinity College w Dublinie — na intensywnych kursach języka angielskiego dla dorosłych imigrantów mających status uchodźcy — gdzie uczy się około 1000 osób [Little, *Responding to...*, s. 2], byłoby trudne do wdrożenia w warunkach ośrodka w Grotnikach. Istnieją jednak podobne rozwiązania mogące zoptymalizować proces nauczania.

Mając na uwadze wymienione wyżej utrudnienia, chciałobyśmy opisać działania, które mogą pomóc uchodźcom w Grotnikach w integracji z polskim społeczeństwem, nauce języka polskiego oraz w uzyskaniu certyfikatu na poziomie A2 w przyszłości.

Problematiczny jest sam moment rozpoczęcia kursu. D. Little podkreśla, że wielu uchodźców nie jest od razu gotowych na uczenie się nowego języka. Proponuje więc przejście do edukacji formalnej poprzez organizowane z pomocą wolontariuszy wydarzenia towarzyskie, sportowe i rekreacyjne, a także kontakt z irlandzkimi sąsiadami. [Tamże, s. 17]. Działania te w kontekście ośrodka w Grotnikach nabierają jeszcze większego znaczenia. Ze względu na to, jak bardzo mieszkańcy ośrodka odcięci są od świata poprzez brak funduszy na przemieszczanie się i nieznamość języka, pożądane byłoby rozwijanie ich związków z Polską i Polakami poprzez wydarzenia organizowane na terenie ośrodka. Dzięki nim mieszkańcy mieliby możliwość oswajania się z elementami polskiej kultury, nawiązania osobistych więzi z Polakami oraz mogliby rozwinąć motywację integracyjną do uczenia się języka polskiego.

Uznajemy, że priorytetowym zadaniem jest objęcie opieką dzieci i młodzieży, które ze względu na obowiązek szkolny najprędzej zaczną potrzebować znajomości języka polskiego. W przypadku tych grup wiekowych, zgodnie z zaleceniami D. Little'a, należy wspierać młodsze dzieci codziennymi lekcjami języka obcego, starszym zaś zapewnić intensywny kurs przygotowawczy przygotowujący je do pójścia do szkoły [Tamże, s. 20].

Realizacja szybkich, intensywnych kursów może być niemożliwa w pozostałych grupach, szczególnie wśród młodych kobiet zajmujących się dziećmi. Jednocześnie ważne jest, aby kurs był jak najintensywniejszy, ponieważ znajomość języka polskiego jest kluczowa w procesie integracji uchodźców. Uważamy, że najlepszym rozwiązaniem byłyby codzienne, ale krótkie lekcje, trwające nie dłużej niż 2 godziny lekcyjne (90 minut). Do osiągnięcia poziomu A2 potrzeba by w takim trybie 40 tygodni nauki². Ponieważ średni czas pobytu w ośrodku wynosi około 12 miesięcy, codzien-

² Aby oszacować, ile godzin zajęć potrzeba, aby osiągnąć poziom A2, odwołajmy się do dwóch źródeł. Ośrodek egzaminacyjny Cambridge ESOL ocenia, że do osiągnięcia znajomości języka angielskiego jako obcego na poziomie A2 potrzeba 180–200 godzin nauki [Cambridge ESOL, 2012]. Dla potrzeb dydaktyki języka polskiego jako obcego wśród uchodźców wypada uznać tę liczbę za niedoszacowaną. Wiąże się to zarówno ze specyfiką języka angielskiego i polskiego (znacznie większe skomplikowanie formalne podstawowego materiału językowego), jak i specyfiką grupy i warunków nauczania w ośrodku dla cudzoziemców. Innym punktem odniesienia może być czas trwania kursów w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców UŁ. Tam student zdający egzamin semestralny na ocenę dobrą (4) zna język polski na poziomie A2, a ma za sobą 300 godzin kursu językowego oraz 100 godzin lekcyjnych innych

ne lekcje mogą wystarczyć do osiągnięcia poziomu A2. Dadzą też na pewno solidną podstawę do komunikowania się w codziennych sytuacjach oraz zapewnią fundament dla procesu akwizycji języka polskiego w późniejszym okresie.

Do podziału na opisane powyżej kursy dla małych dzieci, starszych dzieci i młodzieży oraz dorosłych musimy także dodać podział na grupy ze względu na znajomość języka polskiego. Ponieważ nowi mieszkańcy przybywają do Grotnik nieregularnie, ważny jest podział na grupę początkującą i zaawansowaną, przynajmniej na kursach dla dorosłych. Dobrym rozwiązaniem mógłby też okazać się program oparty na blokach tematycznych, skonstruowany tak, aby można było dołączyć do grupy początkującej w dowolnym momencie.

Obecnie na terenie województwa łódzkiego rozpoczyna się realizowany przez Fundację Rozwoju Demokracji Lokalnej we współpracy z Stowarzyszeniem Społeczno-Kulturalnym „Ethnos” oraz Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Łodzi projekt *Integracja i akceptacja. Uchodźcy w społeczeństwie polskim*. Ma on na celu *przygotowanie uchodźcy do funkcjonowania w społeczeństwie większościowym* [Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, 2012] poprzez m.in. kursy języka polskiego, warsztaty aktywizacji zawodowej, kursy zawodowe, warsztaty podstawowej wiedzy obywatelskiej, wycieczki kulturoznawcze i zajęcia sportowe. Projekt ten obejmuje głównie mieszkańców ośrodka w Grotnikach, a także inne osoby w podobnej sytuacji, zamieszkałe na terenie województwa. Projekt kierowany jest także do lokalnej społeczności w celu oswojenia jej z problematyką uchodźczą i otwarcia na odmienność kulturową przybyszów [Tamże].

Działania te niewątpliwie przyczynią się do polepszenia sytuacji mieszkańców Ośrodka dla Cudzoziemców w Grotnikach ubiegających się o Nadanie Statusu Uchodźcy lub Azylu. W przyszłości powinny one zostać obudowane działaniami wolontariuszy, którzy mogliby być stałymi gośćmi w Ośrodku. Mogliby oni zajmować się dziećmi, podczas gdy ich matki uczestniczyłyby w lekcjach języka polskiego, pełnić rolę mentorów dla starszych dzieci i młodzieży lub też całych rodzin, a przede wszystkim być szansą dla poszczególnych grup wiekowych do nawiązania relacji z Polakami, a zatem do wsparcia procesu wrastania w polskie społeczeństwo. Da to realną szansę stworzenia w Grotnikach lepszych warunków do integracji, tak aby ich mieszkańcy mogli naprawdę wzbogacać Polskę swoimi językami i swoją kulturą.

przedmiotów z wykładowym językiem polskim (za te informacje dziękujemy dr. Grzegorzowi Rudzińskiemu, wieloletniemu pracownikowi Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców). Wypada więc założyć, że aby osiągnąć poziom A2, cudzoziemcy powinni uczęszczać na kurs trwający około 400 godzin.

WYKAZ OMÓWIONYCH PODRĘCZNIKÓW

KUCHARCZYK J., 1999a, *Zaczynam mówić po polsku*, Łódź.

KUCHARCZYK J., 1999b, *Już mówię po polsku*, Łódź.

MAŁOLEPSZA M., SZYMKIEWICZ A., 2007, *Hurra! Po polsku 1. Podręcznik studenta*, Kraków.

STEMPEK I. i in., 2011, *Polski. Krok po kroku*, Kraków.

BIBLIOGRAFIA

CAMBRIDGE ESOL, *How many hours of study to reach each level?* [online] [dostęp 23.09.2012], <http://www.cambridgeesol.org/about/standards/can-do.html>.

FUNDACJA ROZWOJU DEMOKRACJI LOKALNEJ, *Integracja i akceptacja. Uchodźcy w społeczeństwie polskim* [online] [dostęp 23.09.2012], http://www.frdl-lodz.pl/proj_uchodzcy.php.

LITTLE D., 2000, *Meeting the language needs of the refugees in Ireland* [online], „RLSU Occasional Papers”, nr 1, Dublin [dostęp 14.09.2012], http://www.vox.no/upload/6761/Meeting_the_Language_needs.pdf.

—, *Responding to the language needs of adult refugees in Ireland: an alternative approach to teaching and assessment* [online] [dostęp 03.09.2012], http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/.../Little_IILT_CS_Migrants_EN.doc.

Pobyt na podstawie pobytu tolerowanego [online], Urząd Do Spraw Cudzoziemców [dostęp 20.09.2012], <http://www.udsc.gov.pl/POBYT,NA,PODSTAWIE,POBYTU,TOLEROWANEGO,,,1577.html>.

Projekt założeń do projektu ustawy o cudzoziemcach z dnia 15.04.2011 r. [online], Urząd Do Spraw Cudzoziemców [dostęp 17.09.2012], http://www.udsc.gov.pl/files/prawo/zalozenia_do_projektow/zalozenia_do_projektu_ustawy_o_cudzoziemcach_na_KSE_15-04-2011.pdf.

Rozporządzenie Rady (WE) nr 343/2003 z dnia 18 lutego 2003 r. *ustanawiające kryteria i mechanizmy określania Państwa Członkowskiego właściwego dla rozpatrywania wniosku o azyl, wniesionego w jednym z Państw Członkowskich przez obywatela państwa trzeciego* [online], Rada Unii Europejskiej, 2003, [dostęp 19.09.2012], <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003R0343:PL:HTML>.